

ЛИТЕРАТУРАТА ЗА ДЕЦА – БЪЛГАРСКА И ЧУЖДЕСТРАННА – В ЕРАТА НА ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ

Мария Бедринова

III курс, специалност „Предучилищна педагогика с чужд език“

Факултет по науки за образованието и изкуствата

СУ „Св. Климент Охридски“

Живеем във време, в което книгите не са само на рафтовете в библиотеките или в тежките чанти на учениците. Те вече са в телефоните ни, в таблетите, в онлайн платформите, които събират хиляди заглавия от цял свят. За мен – като активен читател и автор на книжен блог – литературата е част от ежедневието. Тя не е просто задължение, а избор. Начин да се изразявам, да се свързвам с хора, да пътувам без да напускам стаята си.

В този доклад ще разгледам как детската и тийнейджърската литература – българска и чуждестранна – съществува и се развива в дигиталната епоха. Ще споделя както лични наблюдения, така и данни от социологически проучвания и публични източници. Ще се опитам да отговоря на следните ключови въпроси:

- Какви са ползите и рисковете от това, че четенето вече се случва дигитално – в мобилни телефони, планшети и електронни четци?
- Защо, въпреки дигитализацията, младите хора четат все по-малко?
- Има ли въобще литература за деца онлайн ?
- Проваля ли се учебната система в опитите си да създаде любов към четенето?

Докладът ще предложи критичен, но и ангажиран поглед върху състоянието на детската литература днес.

В последните две десетилетия литературата претърпя значителна трансформация, обусловена от навлизането на цифровите технологии и дигиталните платформи. Четенето вече не е обвързано с конкретно физическо място, нито със задължителното присъствие на печатен носител. В дигиталната епоха книгата преминава от библиотеката към мобилното устройство, а читателят – от традиционен консуматор към активен участник в литературния процес.

Съвременният млад читател е изцяло различен от предходните поколения. Той търси литература, която е достъпна *тук и сега*, която може да бъде носена в джоба и четена в движение – в градския транспорт, по време на междучасие или в свободно време преди сън. Електронните книги, мобилните приложения и платформите за споделяне на съдържание като Wattpad, Storytel и Goodreads предоставят неограничен достъп до разнообразие от заглавия – както класически, така и съвременни, както български, така и преводни.

Статистиката за България е изключително тревожна. Според националното проучване „Достъп до култура“ (2024), 43% от хората не са прочели нито една книга през изминалата година, а над 80% не са посетили библиотека дори веднъж за последните 12 месеца.

Резултатите от международното изследване PISA 2022 също не са оптимистични. Те сочат, че средният резултат на 15-годишните ученици в България по четивна грамотност възлиза на 404 точки, което е значително под средното за страните от ОИСР (476 точки) и отбелязва спад спрямо предходното измерване. Едва 46% от учениците у нас достигат минимално ниво на грамотност, необходимо за

пълноценно разбиране на текстове. Това е обезпокоителна тенденция, особено на фона на все по-динамичното дигитално съдържание, което изисква от децата не просто базова грамотност, а способност за критично мислене и информационна селекция.

Данни от изследване на Eurostat от 2022 г. допълват тази картина, като показват, че 52,8% от населението на Европейския съюз на възраст 16 и повече години са чели поне една книга през последните 12 месеца. Делът на четящите е по-висок сред младите хора между 16 и 29 години – 60,1%. Независимо от наличието на дигитален достъп до литература, тези резултати поставят под въпрос до каква степен дигиталната среда реално стимулира четенето, особено в страни като България, които остават под средните стойности за ЕС.

Не по-малко обезпокояващи са данните на UNICEF според които още преди пандемията приблизително едно от осем деца в края на началния етап на образование не е успявало да прочете и разбере елементарен текст. Това поставя акцент върху необходимостта от ранно формиране на читателски умения, които да бъдат устойчиви както в традиционна, така и в дигитална среда.

В този контекст, дигиталните инструменти се очертават като важен ресурс за преодоляване на дефицитите. Те предлагат нов начин за ангажиране на учениците и читателите, като същевременно разширяват достъпа до литература и знания.

Сред основните предимства на дигиталното четене, особено в сферата на детската литература, е значителната достъпност. Благодарение на електронните книги и онлайн платформите, децата и техните родители имат възможност да се запознаят с различни литературни произведения по всяко време и от всяко място, без необходимост от физическо посещение на библиотека или книжарница. Това е от особено значение за деца, живеещи в отдалечени или малки населени места, както и за тези с ограничен достъп до хартиени издания.

Дигиталните формати предоставят допълнителни възможности за ангажиране на младите читатели, като включват анимации, аудио четене от професионални актьори и интерактивни елементи, които подпомагат развитието на четивните умения и стимулират интереса към литературата. Това е особено ценно за деца в процес на усвояване на четенето или за такива, които срещат трудности в тази област.

Икономическите ползи от електронните книги също са значими. Често дигиталните издания са предлагани на по-ниски цени или дори безплатно, а абонаментните модели осигуряват неограничен достъп до богати библиотеки с детски книги срещу фиксирана месечна такса, което разширява възможностите за културно обогатяване на широк кръг читатели.

Мобилността, която дигиталните устройства предоставят, позволява на децата да носят в компактни устройства като таблети, смартфони или електронни четци голям брой книги и да четат в разнообразни условия – вкъщи, по време на пътуване или в училищна среда. Това улеснява интегрирането на четенето в ежедневието и подпомага изграждането на навик за редовна литературна активност.

Не на последно място, използването на дигитални книги допринася и за опазването на околната среда, като намалява необходимостта от производство на хартиени издания. Това е от съществено значение за опазване на горските ресурси и намаляване на отпадъците, което прави дигиталното четене устойчив и екологично отговорен избор.

Въпреки множеството възможности, които дигиталната среда предоставя и нарастващото и значение, следва да се отбележи, че тя съвсем не е лишена от съществени предизвикателства. На фона на ентусиазма около достъпността и удобството на електронните книги, се открояват редица проблеми, които често остават извън вниманието както на институциите, така и на обществото. Един от най-

съществени сред тях е въпросът за това дали изобщо можем да говорим за пълноценна детска литература в дигиталното пространство.

На практика, макар да съществуват електронни книги за деца, достъпът до тях в голяма част от случаите е ограничен. Много от наличните заглавия са платени, а децата – особено тези в предучилищна и начална възраст – не притежават не само техническата възможност, но и правната самостоятелност да боравят свободно с дигитални устройства и платформи. Повечето изискват родителска регистрация, въвеждане на банкова карта или специфичен достъп, който поставя децата в пълна зависимост от възрастните. Това води до реален парадокс – уж лесният и неограничен достъп до литература на практика изключва едни от най-важните и уязвими читатели.

Освен това голяма част от класическите детски заглавия – особено българските – липсват в електронен формат. Докато преводната литература до някаква степен е представена в платформите, българските автори често отсъстват, особено тези от по-ново време. Пример за това е Юлия Спиридонова – едно от най-ярките имена в съвременната детска литература у нас – чиито книги не могат да бъдат намерени в електронен вариант. Обратно, по-достъпни онлайн са стари преводни класики, които обаче често не отговарят на съвременните интереси на децата или са представени в остарял превод и неподходящ формат. Дори когато български книги съществуват онлайн, те често се разпространяват в платени версии, а безплатните ресурси – като платформата „Моята библиотека“ – предлагат предимно литература за възрастни и в ограничен обхват.

От друга страна, пренасищането на дигиталния пазар с нискокачествени издания и масово генерирано съдържание създава значителни предизвикателства при подбора на подходяща литература за деца. Платформи и програми за самостоятелно публикуване, като например Латпад и други подобни, позволяват на всеки потребител да публикува книги без предварителен контрол или редакторска проверка. Това води до наличието на множество заглавия, които не отговарят на необходимите стандарти за качество, а понякога включват съдържание, неподходящо за детската аудитория – включително теми и език, насочени към възрастни.

Освен това масовото публикуване на дигитални книги създава проблеми с плагиатството и нарушаването на авторски права, което допълнително компрометира доверието към платформите и затруднява откриването на оригинална и стойностна литература. Алгоритмите на някои платформи често приоритизират обема на потреблението и популярността, а не качеството на съдържанието, което води до доминиране на повърхностни и комерсиално ориентирани текстове.

Всичко това затруднява родителите, учителите и специалистите по детско развитие в избора на адекватна, образователна и художествено стойностна литература за деца в дигитален формат.

В този контекст следва да се запита: Каква е стойността на електронната детска литература, ако тя реално не достига до децата и ако качеството ѝ е компрометирано? И не се ли крие в тази невидима бариера едно от обясненията за все по-ниската читателска активност сред децата и подрастващите в България?

Истината е, че дори достъпността до книги да се подобри, това няма да реши проблема. Причината децата да не четат и да имат ниско ниво на грамотност не се крие само в липсата на достъп, а много по-дълбоко – в самото ядро на образователната ни система, която не успява да създаде трайна емоционална и културна връзка с четенето.

Учебната програма по литература в България е изградена върху канона на класическата българска и световна литература. Тези произведения безспорно притежават културна и образователна стойност, но в контекста на съвременните деца и тийнейджъри – често остават далечни, неразбираеми и трудно достъпни. Езикът, тематиката, дълбоко патриархалният контекст или моралистичната стилистика на много от тях не създават връзка с реалността, в която растат днешните млади хора.

В програмата изцяло липсват съвременни български автори, пишещи за деца и младежи. Писатели като Юлия Спиридонова („Графиня Батори“, „Тина и половина“), Петя Кокудева („Питанки“) или Радостина Николова („Приключенията на Мотове“) остават извън задължителните учебни програми, а често дори извън препоръчителните списъци. Чуждестранните автори с изключително силно влияние върху младата публика – като Дж. К. Роулинг, Дерек Ланди и други – също не намират място в преподаването, въпреки високата си литературна стойност и потенциала да изградят читателска култура чрез съвременни теми, динамични наративи и близък език.

Родителите също не винаги разполагат с ресурси – материални, културни или времеви – за да подкрепят читателските навици у децата. Много от тях не четат на децата си, не обсъждат книги вкъщи, а понякога самите те не четат. Когато нито в училище, нито у дома се култивира любов към литературата, очакванията децата да се превърнат в четящи личности стават нереалистични – независимо дали книгата е хартиена или дигитална.

Четенето трябва да бъде лична среща – с история, с идея, с герой. То не може да бъде резултат единствено от механично анализиране на текстове или изпълнение на задължителни нормативи. Училището в България в голяма степен третира литературата като учебна единица, а не като културен и личностен процес. И докато това продължава, четенето ще бъде задължение, а не удоволствие; задача, а не избор.

За разлика от ситуацията в България, в редица други държави се прилагат образователни подходи, които съзнателно изграждат читателски навици. Там четенето не се възприема като задължение, оценка или „учебна единица“, а като преживяване. Създават се гъвкави учебни програми, включват се съвременни заглавия, развиват се клубове по четене, библиотеките имат активна роля, а читателски проекти започват още в предучилищна възраст.

Финландия – една от страните с най-висока грамотност в света, въвежда четенето като културна дейност още в ранното детство. Всяко новородено бебе получава „кутия с книги“ от държавата, а в училищата децата четат по избор, без оценки. Освен „кутията с книги“, се подаряват и достъпи до дигитална платформа с аудио и електронни книги, пригодени за ранно детско развитие. Резултат? 97% от децата във Финландия четат за удоволствие поне веднъж седмично. Учителите имат свобода да адаптират материала според интересите на учениците. Резултат? 97% от децата във Финландия четат за удоволствие поне веднъж седмично.

Сингапур – прилага интегриран модел, в който училището, библиотеката и семейството работят заедно. Програми като Read@School предлагат дигитални платформи, интерактивни четения и регулярни инициативи за четене извън клас. Училищата организират „минутки за четене“, в които всички – включително директорът – четат заедно с децата, всеки ден. Сингапур се нарежда сред първите в света по резултати по PISA в областта на четивната грамотност.

Великобритания – програмата Reading for Pleasure стимулира четенето чрез клубове по интереси, литературни събития, срещи с автори и актуални, релевантни за възрастта заглавия. Присъстват и платформи като BookTrust, които създават дигитални книжки, персонализирани според възрастта и интересите на детето, които се разпространяват в партньорство с училища и родители. Изследвания на „National Literacy Trust“ показват, че децата, които четат за удоволствие, постигат по-добри резултати не само по език и литература, но и по математика и природни науки.

Именно това липсва у нас.

Следователно, да говорим за провал не е преувеличение, а констатация. Провал е, когато децата не разбират езика на литературното образование. Провал е, когато образованието не отговаря на времето. Провал е, когато се питаме защо децата мразят литературата, но не правим нищо, за да я обикнат.

В този смисъл може да достигнем до това, че технологиите сами по себе си не са враг на четенето. Те са само инструмент – неутрален, гъвкав, дори обещаващ. Проблемът не е в дигиталната епоха, а в това как (и дали) образованието, институциите и обществото успяват да я използват в полза на децата.

Младите хора не са спрели да искат истории – те просто са спрели да ги намират там, където ги търсят. Ако училището продължава да настоява на стари формули, които не говорят на техния език; ако достъпът до стойностна литература остане ограничен или неадекватен; ако не променим разбирането си за това какво значи „да четеш“ – нито хартията, нито екранът ще помогнат.

Живеем във време, в което историите пътуват със скоростта на светлината. Няма граници между хартиеното и дигиталното, между родното и преводното.

Но ако искаме децата да четат, трябва първо да им покажем, че в книгите – във всяка форма – живеят светове, в които си струва да се потопиш. Не с принуда. С любов.

А любовта към четенето не се възпитава с оценки. Тя се ражда в тишината на първия прочетен абзац, в сълзата от някоя страница, в смеха, който избухва неочаквано, и в усещането, че някъде – между редовете – си намерил нещо свое.

Източници:

National Literacy Trust. (2022). Children and young people's reading engagement in 2022. National Literacy Trust.

<https://literacytrust.org.uk/research-services/research-reports/children-and-young-peoples-reading-engagement-in-2022/>

UNICEF. (2022, September 19). Only a third of 10-year-olds globally are estimated to be able to read and understand a simple written story. UNICEF Bulgaria.

<https://www.unicef.org/bulgaria/en/press-releases/unicef-only-third-10-year-olds-globally-are-estimated-be-able-read-and-understand>

Eurostat. (2024, August 9). Younger people and women in the EU read more books. Eurostat News.

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240809-2>

OECD. (2023, November). PISA 2022 Results: Country Note – Bulgaria. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).

https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/11/pisa-2022-results-volume-i-and-ii-country-notes_2fca04b9/bulgaria_2070d435/29d65f4b-en.pdf

Näsi, E. & Koskenvuo, K. (2022). Survival Kits for Babies.... Children's Literature in Education. DOI.

Wikipedia. (2025). Education in Finland / Maternity package. Accessed May 2025.

ReadAble Singapore. (2024). ReadAble – Literacy for Life.

Wikipedia. (2024). S.U.R.E. Campaign. National Library Board, Singapore.

Ng, S.-F. & Sullivan, P. (2001). The Singapore Reading and English Acquisition Program. REAP.